

دستورالعمل مستندسازی و ارجاع‌دهی

۱. مستندسازی

مستند کردن نوشته، باعث اعتبار و اطمینان آن می‌شود. اعتبار هر مقاله علمی، طرح و کتاب و نقل قول‌ها، ارجاعات و پانوشت‌های به اندازه و دست اول آن بستگی دارد.^۱ ویراستار وظیفه دارد با آگاهی از شیوه‌های مستند کردن مطالب علمی، آن‌ها را یکدست کند.

۱-۱. نقل قول

نقل قول یا مستقیم است یا غیرمستقیم. نقل قول مستقیم، نقل عین مطلب و بدون کمترین دخل و تصرف است. اما نقل قول غیرمستقیم یا با تصرف و تغییراتی در مطالب نقل شده است و یا نقل به مضمون و مفهوم (بیان مطلب به سبک و زبان نویسنده) و یا تلخیص. در تنظیم نقل قول دقت داشته باشیم:

۱- نقل قول کوتاه، مهم و معتبر باشد.

۲- داخل گیومه قرار گرفته باشد.

۳- منبع دقیق آن به شیوه درون متنی یا یادداشت‌های پایانی ذکر شده باشد.

۴- نقل قول‌های بلند (بیش از چهل کلمه) با حروف ریزتر از متن و با تورفتگی حدود یک سانتی‌متر از طرف راست و بدون گیومه تنظیم شود.

۱-۲. پانوشت (پاورقی)

پانوشت‌ها مطالبی هستند که نویسنده می‌خواهد خواننده را از آن‌ها آگاه کند؛ ولی به دلیل برهم نزدن انسجام مطالب، آن‌ها را در پایین هر صفحه و یا در انتهای فصول می‌آورد. پانوشت‌ها براساس محتویاتشان بر سه نوع‌اند:

الف - ارجاعی: در این پانوشت مشخصات سند و منبع در بار نخست به طور کامل ذکر می‌شود؛ ولی پس از آن در صورت تکرار همان منبع، به اختصار می‌آید؛ البته اگر همان منبع بلافاصله تکرار شود، از واژه «همان» استفاده می‌کنیم. مثال: علی محمد حق‌شناس، آواشناسی، تهران: آگاه، ۱۳۵۶، ص ۲۵

ب - توضیحی: شامل مطالب حاشیه‌ای، توضیحی، تفصیلی، مطالب فرعی وابسته به متن و مورد علاقه خواننده؛ ضبط لاتین اعلام یا واژگان بیگانه و معادل‌های اصطلاحات؛ عنوان اصلی آثار مترجم؛ توضیحات مترجم، ویراستار، مصحح و حاشیه‌نگار؛ معرفی اجمالی نویسنده و اثر، و مشخصات کتاب‌شناسی اثر.

ج - ترکیبی: ترکیبی از پانوشت ارجاعی و توضیحی است.

۱-۳. پی‌نوشت

برخی نویسندگان مطالب وابسته به متن را به جای پانوشت، در انتهای فصل یا بخش و یا پایان کتاب می‌آورند.

۲. ارجاع‌دهی

۲-۱. درون‌متنی

در شیوه درون‌متنی، پس از نقل قول به یکی از سبک‌های زیر ارجاع داده می‌شود:

سبک ارجاع به نویسنده - تاریخ انتشار: این شیوه رایج‌ترین روش ارجاع است: (نویسنده، تاریخ انتشار: صفحه) (زرین‌کوب، ۱۳۸۰: ۱۵). روش‌های زیر با اندک تفاوتی به این سبک ارجاع داده می‌شوند:

در ارجاع‌دهی به این نکات توجه کنید:

۱- اگر در متن به اثر دو نویسنده با نام خانوادگی مشترک ارجاع داده می‌شود، باید نام کوچک نویسنده نیز ذکر شود:

(حمید زرین‌کوب، ۱۳۷۵: ۴۰) (عبدالحسین زرین‌کوب، ۱۳۵۰: ۲۰).

۲- اگر از یک نویسنده دو یا چند کتاب با سال تألیف مشترک در فهرست منابع باشد و در متن هم به آن‌ها ارجاع داده شود، برای تفکیک منابع، در کتاب‌نامه آثار مؤلف با رمز الفبا مشخص می‌شود و در متن نیز به همان صورت ارجاع داده می‌شود:

۱. محمود فتوحی، آیین نگارش مقاله علمی - پژوهشی، تهران: سخن، ۱۳۸۵، ص ۱۳۹.

در کتاب‌نامه:

زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۸۰ الف). پله پله تا ملاقات خدا. تهران: سخن.
_____ (۱۳۸۰ ب). پیر گنج در جستجوی ناکجاآباد. تهران: سخن.

در متن:

(زرین کوب، ۱۳۸۰ الف: ۶۵)

(زرین کوب، ۱۳۸۰ ب: ۸۰)

۳- شیوه ارجاع به چند مأخذ از یک نویسنده در یک‌جا این‌گونه است: (شفیعی کدکنی، ۱۳۴۸: ۳۵ و ۱۳۷۰: ۶۰). چند مأخذ از چند نویسنده را نیز با نقطه ویرگول از هم جدا می‌کنیم: (عطّار، ۱۳۴۲: ۵۰؛ سعدی، ۱۳۷۵: ۱۴۰).

۴- اگر نام نویسنده در متن آمده باشد، ذکر تاریخ نشر و شماره صفحه کافی است.

۵- ارجاع به متن مقدس و آثار کلاسیک مشهور، به نام اثر است و چون چندین چاپ دارند، بهتر است به باب، بخش یا سوره ارجاع داده شوند: (بوستان، باب دهم، حکایت ۱۶)، (قرآن، بقره: ۲۹)، (انجیل متی، ۱۸: ۴)، (مثنوی، دفتر اول، بیت ۲۵۸۰).

۶- دایره‌المعارف‌ها و فرهنگ‌نامه‌هایی که تنظیم الفبایی دارند، به جلد و مدخل مورد نظر ارجاع داده می‌شوند: (لغت‌نامه دهخدا، ج ۴۱، ذیل «گزارش»). اگر فرهنگی چند بخش داشته باشد، ذکر نام بخش لازم است: (فرهنگ معین، بخش ۳، ذیل «گرگانج»). اگر نویسنده مدخل دایره‌المعارف معلوم باشد، در کتاب‌نامه و ارجاع در متن، به نام او اشاره می‌شود: (آل‌داوود، دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، ذیل «ابن‌بطار»).

۷- اگر صاحب اثر، سازمان یا نهاد یا مؤسسه‌ای باشد، در نشانی، نام آن سازمان ذکر می‌شود: (فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۸۶: ۲۵).

۸- در ارجاع به جدول، نقشه، چارت، نمودار و عکس؛ ذکر شماره، ردیف یا ستون آن ضروری است: چنانکه در جدول ۱۵ (ردیف ۴، ستون ۳) دیدیم....

۹- هنگام ارجاع غیرمستقیم (ارجاع به واسطه منبعی دیگر) ابتدا منبع اصلی (که ندیده‌ایم) سپس با قید «به نقل از» مشخصات منبع واسط و موجود ذکر می‌شود: (خوافی، ۱۳۴۵: ۲۵ به نقل از لغت‌نامه دهخدا، ذیل «مجد خوافی»).

۲-۲. کتاب‌نامه

۲-۲-۱. شیوه‌های ارجاع به منابع الکترونیک

۱- «رمان». در دانشنامه بریتانیکا. مشاهده در تاریخ ۳ دی ۱۳۹۰، از

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/۴۲۱۰۷/novel>

- MLA Style: "novel." *Encyclopedia Britannica. Encyclopedia Britannica Online.* Encyclopedria Britannica Inc., ۲۰۱۱. Web. ۲۴ Dec. ۲۰۱۱. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/۴۲۱۰۷۱/novel>>.
- APA Style: novel. (۲۰۱۱). In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/۴۲۱۰۷۱/novel>
- Harvard Style: novel. ۲۰۱۱. *Encyclopedia Britannica Online*. Retrieved ۲۴ December, ۲۰۱۱, from <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/۴۲۱۰۷۱/novel>
- Chicago Manual of Style: *Encyclopedia Britannica Online*, s. v. "novel," accessed December ۲۴, ۲۰۱۱, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/۴۲۱۰۷۱/novel>.

۲- «حافظ». در دانشنامه بریتانیکا. مشاهده در تاریخ ۵ دی ۱۳۹۰، از

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/۲۵۱۳۹۲/Hafez>

- MLA Style: "Hafez." *Encyclopedia Britannica. Encyclopedia Britannica Online.* Encyclopedria Britannica Inc., ۲۰۱۱. Web. ۲۶ Dec. ۲۰۱۱. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/۲۵۱۳۹۲/Hafez>>.
- APA Style: Hafez. (۲۰۱۱). In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/۲۵۱۳۹۲/Hafez>
- Harvard Style: Hafez ۲۰۱۱. *Encyclopedia Britannica Online*. Retrieved ۲۶ December,

- ۲۰۱۱, from <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/۲۵۱۳۹۲/Hafez>
- Chicago Manual of Style: *Encyclopaxlia Britannica Online*, s. v. "ffiiifez," accessed Deoonber ۲۶, ۲۰۱۱, <http://www.britannica.com/EBchxked/topid/۲۵۱۳۹۲/Hafez>.

ارجاع به کتاب‌ها، مقالات و منابع چندرسانه‌ای قابل دریافت در محیط‌های الکترونیک^۱

Acclturation. (n.d.). *Encyclopedia of Psychology*. Retrieved From September ۱۹, ۲۰۰۸, From <http://www.archive.org/details/Habpat> ۱۹۵۴

۱-۲-۲. چند نمونه ارجاع به این نوع اسناد

- ۱- ارجاع به مقاله در وبلاگ: فتوحی رودمعجنی، محمود (۲ شهریور ۱۳۹۰). «تاریخ ادبیات برزخیان (۵) الملتقی الفردوسی المستعرب» در کاروند پارسی. وبلاگ دکتر محمود فتوحی رودمعجنی. مشاهده در تاریخ ۱۸ دی ۱۳۹۰، از <http://karsi.blogfa.com/post-۱۲۰.aspx>
- ۲- ارجاع به متن درسی: خدایار، ابراهیم (۱۳۸۹). زبان و نگارش فارسی (۲ واحد). [نسخه الکترونیک]. دفتر آموزش‌های آزاد دانشگاه تربیت مدرس. مشاهده در تاریخ ۱۹ دی ۱۳۹۰، از <http://octmou.ir/lms/course/view.php?id=۶>
- ۳- ارجاع به ایمیل: ۲ نظراوا، شهزاده shakhzodan@yahoo.com (۱۶ نوامبر ۲۰۰۵م). «از سمرقندیات» نامه الکترونیک فرستاده شده برای ابراهیم خدایار hesam_khl@yahoo.com
- ۴- ارجاع به کتاب الکترونیک: سهرودی، عمر بن محمد (۱۳۷۴). عقل سرخ. [نسخه الکترونیک]. تهران: مولی. دریافت در تاریخ ۱۹ دی ۱۳۹۰، از

<http://www.irpdf.com/book-۱۷۹۷.html>

- یادآوری ۳: نوشتن نشانی اینترنتی (URL) و تاریخ بازبازی سندهایی که قبلاً به صورت کاغذی چاپ شده و به نسخه آرشیوی مشهورند، لازم نیست؛ زیرا این منابع دارای نسخه اصلی چاپی هستند؛ بنابراین هنگامی که این منابع را از اینترنت دریافت می‌کنیم، کافی است نشانی آن‌ها را در کتاب‌شناسی خود مانند منابع چاپی بیاوریم.
- ۵- ارجاع به ویدئوی برخط: ۳

Knickerbocker Productions. (Producer). (۱۹۵۴). *Habit patterns* [Motion picture]. In McGraw Hill, *Psychology for living series*. Retrieved from <http://www.archive.org/details/HabiPat> ۱۹۵۴

Spiredellis, G., & Spiridellis, E. (producers/Directors). (۲۰۰۸, July). *Time for some campaignin* [Flash animation]. JibJab Media. Retrieved from <http://sendables.jibjab.com>

Kennedy, A. (۲۰۰۳). *The Dundee Corpus* [CD-ROM]. Psychology Department, The University of Dundee.

- ۷- ارجاع به مقاله در روزنامه برخط: خامه‌یار، محمد (۱۳۹۰). «وقف؛ میراث جاویدان». جام جم آنلاین. مشاهده در تاریخ ۲۶ دی ۱۳۹۰، از

<http://www.jamejamonline.ir/newstext.aspx?newsnum=۱۰۰۸۰۱۶۵۰۹۵۳>

۱. برای آگاهی بیشتر درباره ارجاع به منابع الکترونیک، علاوه بر نشانی‌های یادشده در متن ر.ک محمود فتوحی رود معجنی، آیین نگارش مقاله علمی - پژوهشی، صص ۱۷۶-۱۷۸؛ نعمت‌الله شوموسی، «استناد به منابع الکترونیک در مقالات علمی»، فصلنامه اطلاع‌رسانی، د ۱۷. ش. ۳ و ۴ (۱۳۸۱). مشاهده در تاریخ ۲۰ دی ۱۳۹۰، از

<http://www.ensany.ir/storage/Files/۲۰۱۰۱۲۳۰۱۲۳۷۳۸-Article-vol۱۷-Num۳-ID۷۲.pdf>

۲. ارجاع به ایمیل، مانند مصاحبه‌های شخصی، مکالمه‌های تلفنی، نامه‌ها و... در سبک ای. پی. ای. مردود دانسته شده است؛ زیرا امکان بازبازی این نوع سندها برای دیگران وجود ندارد (Ibid, ۴۴)؛ اما به هر حال در شرایط خاصی می‌توان از ایمیل استفاده کرد و به آن ارجاع داد.

۳. Online Video

۴. CD-ROM

۸- ارجاع به مقاله در دانشنامهٔ برخط به زبان فارسی: مختاری معمار، حسین (۲۰۰۷م). «اختصارها و آغازها» در دایرهٔ المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی (نسخهٔ آزمایشی). مشاهده در تاریخ ۲۶ دی ۱۳۹۰، از [http://portal.nlai.ir/daka/Wiki%۲۰Pages/](http://portal.nlai.ir/daka/Wiki%۲۰Pages.aspx) اختصارها ۲۰٪ و ۲۰٪ آغازها ۲۰٪

۹- ارجاع به مقاله^۱ در دانشنامهٔ برخط به زبان انگلیسی:^۲

Sana!. (۲۰۱۱). In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/۵۲۱۷۱۱/Sanai>

۱۰- ارجاع به مقاله در یک پایگاه داده:^۳ عاصی، مصطفی (۱۳۸۲). «از پیکرهٔ زبانی تا زبان‌شناسی پیکره‌ای» در پایگاه

داده‌های زبان فارسی. مشاهده در تاریخ ۲۶ دی ۱۳۹۰، از

<http://pldb.ihcs.ac.ir>

۱۱- ارجاع به پایگاه اطلاعات علمی:

Scopus. (۱/۱۹/۲۰۰۲). "Scopus- Document search". Retrieved ۱۹ January, ۲۰۱۲, from <http://www.scopus.com/search/form.url?zone=TopNavBar&origin=resultslist>

۱۲- ارجاع به تصویر برخط: «ستارهٔ روشن قلب‌الاسد در نزدیکی کهکشان کوتولهٔ اسد». (۱۰ ژانویه ۲۰۱۲). در پایگاه

تصویر نجومی روز. مشاهده در تاریخ ۲۶ دی ۱۳۹۰، از

<http://www.nojum.ir/fa/apod/۱۲۰۱۱۰.aspx>

۱۳- ارجاع به پایگاه خبری: برنامهٔ توسعهٔ سازمان ملل (۲۰۱۱م). «شاخص‌های توسعهٔ انسانی - جمهوری اسلامی

ایران» در پایگاه خبری (United Nation Development Programme (UNDP) مشاهده در تاریخ ۱۵ دی ۱۳۹۰، از

<http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/IRAN.html>

۱. ارجاع به مقالات در تمام موارد در شیوه‌نامهٔ پیشنهادی ما، قرار دادن نام مقاله داخل گیومه «» است. در شیوه‌نامه‌های شیکاگو و انجمن زبان مدرن نیز به همین شکل عمل شده است؛ اما در شیوه‌نامه‌های ای. پی. ای. و هاروارد مقاله داخل گیومه قرار نمی‌گیرد.

۲. Online Encyclopedia

۳. Data Base